

УДК 72.012+7711.61

канд. техн. наук, доцент Габрель М.М.,
Львівський національний аграрний університет

ТОРГОВІ РИНКИ ЛЬВОВА: РОЗМІЩЕННЯ, АРХІТЕКТУРА, ДИЗАЙН

Досліджено архітектурно-планувальну організацію ринків Львова, їх розміщення, архітектуру та дизайн простору: генезу їх виникнення й розвитку; стан освоєння території та архітектуру забудови ринків, їх вплив на простір оточення; дизайн об'єктів і середовища, а також здійснено пошук шляхів покращення естетично-предметних характеристик «ринкових» фрагментів міського простору.

Ключові слова: архітектурно-планувальна організація, ринки, дизайн простору, міський простір.

Вступ. Торгова функція має особливе значення для генези багатьох міст регіону. Ринки творили серцевину міст, впливали на їх просторову структуру. Торгові площі завжди були не лише місцем обмінів, але й зустрічей локальних спільнот. Спочатку то були площі, на яких торгували з возів чи столів, а сучасні щораз більше забудовуються торговими залами та творять високо упорядкований простір.

Об'єктом дослідження є ринки Львова — нові (Південний, Шувар, Галицьке перехрестя) та з минулих років (Галицький, Краківський). Загалом аналізом охоплено 12 ринків з різного періоду та з різноманітним розташуванням у просторі міста.

Предметом аналізу виступає архітектурно-планувальна організація сучасних ринків Львова, їх розміщення, архітектура та дизайн простору. При розгляді вирішувались задачі аналізу:

- розташування ринків у Львові, генези їх виникнення й розвитку;
- актуального стану освоєння території й архітектури забудови, а також виявлення впливу ринків на простір оточення;
- дизайну об'єктів і середовища ринків, його характерних ознак, а також пошук шляхів покращення естетично-предметних характеристик торгових фрагментів міського простору.

Основні визначення та поняття. *Торгівля* — це господарська діяльність, що ґрунтується на обміні цінностями в процесі купівлі – продажу; охоплює підприємців, що беруть участь у цьому процесі, а також осіб, зацікавлених у купівлі. Торгівля поділяється на гуртову та роздрібну. Ринки є прикладом роздрібно торгівлі.

Ринок (базар) — виділена територія чи будинок (площа, вулиця, торгова зала) з постійними або з урахуванням сезонності точками роздрібного продажу, обладнанням, призначеним для щоденної торгівлі чи у визначені дні тижня. Виділені для аналізу ринки є постійно діючими об'єктами, що мають у своїй структурі також багатоповерхові торгові об'єкти. Слід підкреслити, що першими місцями торгівлі в містах були торгові площі, а не магазини чи великі торгові зали. Доцільно виділити також громадську *функцію* ринкового простору як місця обміну інформації. Торгові площі (ринки) стають осередком процесу розвитку міського середовища, впливають на спосіб архітектурно-просторової організації території, на якій розташовані, а також на оточення.

Міське середовище — чітко виділений фрагмент географічного простору, який вирізняється специфікою архітектурної організації, правовим статусом та соціально-господарськими характеристиками.

Архітектурно-просторову організацію розуміємо як існуючий або проєктований стан організації середовища та наповнення його об'єктами різної функції, що служать для життя й діяльності людини.

Виходячи з близькості понять «ринок» і «торговий центр», автор вважає за вирішальний критерій розрізнення цих об'єктів характер архітектурно-просторової організації та функціонування, тобто ринок — це спеціально відведене місце в населених пунктах (зазвичай у містах) з легкими спорудами для демонстрації (показу) товарів сільськогосподарської продукції та товарів повсякденного вжитку, а також для періодичних торгів, які організуються в закритих приміщеннях і на майданах та приурочені до певних подій. Торгові центри — як правило, це дво-, триповерхові й більше будинки, що мають власну функціонально-планувальну структуру (зазвичай розвинуті навколо пасажу), особливі вимоги до місцерозташування й великий паркінг на своїй території.

Методи дослідження. Для досягнення сформульованої в статті мети використовувались різні методи аналізу, головно архітектурної інвентаризації на території та камеральне опрацювання матеріалів. Використано також опитування для отримання додаткової інформації соціологічними каналами (опитування здійснювалось продавців і покупців). Зацікавлення складала насамперед оцінка респондентів архітектурно-просторової організації ринку та естетичного стану середовища (функціональні, планувальні, естетичні аспекти, безпека, ознакування тощо).

Для опису існуючого стану архітектурного освоєння, забудови ринку і його оточення, а також предметного наповнення виконано архітектурно-урбаністичну інвентаризацію. Архітектурної інвентаризації торгових залів не проводилося. Використано, крім того, опрацювання сучасної літератури, буклетів та іншої рекламної продукції. Важливою стала й історична інформація про ринки Львова («Торги схід-

ні у Львові») для аналізу генези виникнення та розвитку торгових об'єктів і їх функцій у місті.

Виклад матеріалу. 1. До історії торгівлі та ринків у Львові. Історія торгівлі у Львові сягає давньоруського періоду. Першим місцем торгівлі в місті, очевидно, служила площа Старий Ринок. Розташована в найстарішій частині сучасного Львова, свою форму площа зберегла до сьогодні. Згадки про теперішню головну площу міста (площу Ринок) містить книга протоколів судових засідань Львівської міської ради (1382–1389 рр.) [1–4].

Площа Ринок протягом століть служила центром усього життя Львова — економічного, політичного, культурного. Тут вирував базар, розміщувалося міське управління, виконувалися судові вироки, влаштовувалися різноманітні урочистості, вистави, процесії. Торгівля на площі Ринок існувала до 1944 р., проте в ХІХ–ХХ ст. тут торгували тільки продуктами рільництва: овочами, фруктами, молочними продуктами, а також квітами. Як знак відновлення історичної справедливості можна сприймати запроваджену на площі в останні роки торгівлю народними промислами у передсвяткові різдвяні та великодні дні.

Одним із найстаріших з існуючих у Львові вважається й Галицький ринок (рис. 1).

Рис. 1. Вигляд Галицького ринку більш ніж столітньої давності

У 1891 р. для його влаштування міська влада закупила на площі Бернардинській земельні ділянки Бєсядецьких та Саврацького, а наступного року віденська фірма Енд & Горн, яка добре зарекомендувала себе спорудженням павільйону Краківського ринку, здійснила будову залізної конструкції великого павільйону, накритого хвилястим оцинкованим залізом. Ринок мав відповідну до потреб вентиляцію, пристосування для полоскання водою; 50 крамниць, 60 відділів для різників і

м'ясників, 54 ятки для продажу бакалії, 2 склади для м'яса, 6 туалетів з проточною водою.

Упродовж багатьох років цей компактний базар у самому центрі міста був надзвичайно популярним як серед покупців, мешканців центральної частини Львова, так і серед продавців — приміських селян. Наприкінці 1990-х — на початку 2000-х міська влада вирішила ліквідувати ринок, враховуючи привабливість земельної ділянки в центральній частині міста. Під тиском громадського опору вдалося відстояти існування цього найстарішого львівського базару, хоча після реконструкції він втратив свою неповторність і перетворився на звичайний уніфікований маркет з великою кількістю приватних яток. Селян було категорично витиснуто з ринку і вони часто стихійно продають свою продукцію на вулицях поблизу, що естетично псує враження від міста. Львів безповоротно втратив певну частку місцевої екзотики.

Початково торгівля на ринках розвивалась на основі продуктів місцевих рільників, притягуючи мешканців навколишніх прилеглих сіл. Вона завжди була важливою для Львова: в різні часи існування міста тут можна було продати та купити товари щоденного вжитку, а після надання місту прав на торги — продукцію купців з інших країн. В австрійський період, який тривав майже 150 років (з 1772 р.), у просторі Львова у кожній дільниці міста створено торгові площі, впорядковується система торгової діяльності. Торгівля на Старому Ринку та в інших місцях центру міста припинена на початку «австрійського» періоду. Влада міста пояснила це поганими санітарними умовами, а також тим, що торгівля негативно впливає на транспортний рух. Виникають нові ринки з певною спеціалізацією (торгівля дровами і вугіллям, рибою, м'ясом тощо). На ринках впроваджено жорсткіші умови торгівлі й інші заходи, які мали на меті усунення негативного впливу торгівлі на оточення та покращення санітарного стану площ, а також покращення умов руху транспорту й естетику середовища цих зон.

Ринки в дорадянський період виступали не тільки місцем торгівлі, а й простором, у якому концентрувалося громадське життя мешканців. У цей період виникають також приватні ринки. Прикладом можуть бути ринки, що виникали поблизу приватних фабрик і мали назви, пов'язані з власником. У радянський період інтенсивне зростання кількості мешканців (промисловий розвиток міста) обумовило розвиток нових торгових закладів. На просп. Перемоги, зокрема, в 1978 р. споруджено Будинок громадського харчування — триповерхову споруду, що включала магазин кулінарії, бар-кафе, їдальню, ресторан "Молодіжний" (архітектор В. Левіна). Пластично тут вирішено тільки головний фасад, а решта елементів не мали достатньо продуманого архітектурного вирішення (рис. 2).

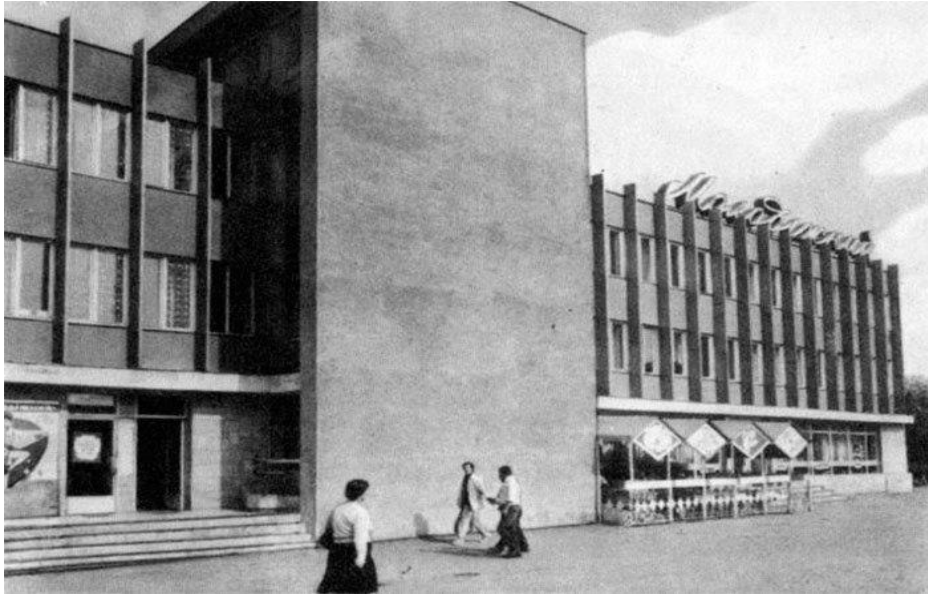

Рис. 2. Комбінат громадського харчування на пр. Перемоги (фото кінця ХХ ст.)

Роки незалежності України можна охарактеризувати як роки інтенсивного будівництва, зокрема торговельних закладів. У 1996 р. на болотистій місцевості бізнесмен Петро Писарчук розпочав спорудження ринку, який нині є найбільшим торговим комплексом Західної України. Спочатку це був звичайний невеличкий базар на 900 робочих місць, що завдяки правильній організації роботи почав стрімко розвиватися (рис. 3).

Рис. 3. Загальний вигляд ринку "Південний" (кінець ХХ ст.)

Сьогодні на території площею 13 га розміщено 14 сучасних торговельних центрів, де працює майже 17 тис. львів'ян, із яких 2,5 тис. — представники малого й середнього бізнесу. Це розвинута інфраструктура з прекрасними умовами для праці, навчання, розваг і відпочинку. Окрім моно- й мультибрендових бутіків, тут міститься близько двох тисяч магазинів фірмового одягу, взуття та аксе-

суарів, виробів легкої промисловості. На "Південному" розміщені салон автомобілів VIP-класу, вишукані ресторани і кафе, готель, медичний центр "Довіра" і спацентр європейського рівня "Три стихії", спорткомплекс "Олімпік", центр розваг та раннього розвитку для дітей, мистецька галерея й багато інших закладів для якісного відпочинку та розваг. Відвідувачам надаються нотаріальні, банківські і поштові послуги, працюють численні ательє та ремонтні майстерні.

У мікрорайоні "Сихів" в останні роки споруджено торговий комплекс, основне призначення якого торговий центр, допоміжне — офісні приміщення, готель (рис. 4).

Рис. 4. Вигляд торгового комплексу в мікрорайоні "Сихів"

Загальна площа центру становить 12600 кв. м.; кількість поверхів — 5; тип утеплення — пінопласт; конструкція даху — скатний; покриття даху — метало-черепиця. Передбачено й відкритий тип паркінгу на 200 паркомісць.

Отже, ринки виникали в різні періоди Львова і мали служити насамперед локальним спільнотам районів міста. На сьогодні вони інтенсивно забудовані, в т.ч. торговими залами, і складають важливу частину торгового простору Львова разом із іншими видами громадського простору міста.

2. Розміщення ринків у просторі Львова. У структурі Львова немало виділено об'єктів, які можна назвати ринками. Із понад 50 об'єктів більшу частину складають стихійні ринки. Аналізувалось їх розміщення в комунікаційній мережі, торговому просторі та серед інших видів громадського простору міста.

а) Локалізація ринків у комунікаційній мережі міста. Комунікаційна мережа, в т.ч. залізничне сполучення, має вирішальне значення для доїзду людей з оточення.

Важливу роль у притягненні клієнтів з інших районів міста та з оточення має розміщення в сусідстві автостанції та зупинок громадського транспорту (зокрема трамваю у Львові).

Комунікаційна організація територій, що безпосередньо прилягає або належить ринку, є іншим важливим питанням аналізу місця ринку в комунікаційній системі міста (парковки, пішохідні площі, місця для велосипедів). У старій частині міста, де визначені зони платного паркування та існують гострі проблеми паркування автомобілів, ця проблема у вирішальний спосіб впливає й на архітектурно-планувальну організацію ринку.

б) *Локалізація великих ринків у торговому просторі Львова.* Торговий простір міста, окрім аналізованих нами ринків, творять великі торгові об'єкти, торгово-розважальні центри, а також малі ринки стихійної торгівлі. З початку ХХІ ст. у період розвитку сучасної торгівлі у Львові споруджено багато супермаркетів, а в останні роки — і торгових та торгово-розважальних центрів. Сьогодні у Львові налічується більше десятка великих торгових центрів, які складають конкуренцію традиційній ринковій торгівлі (рис. 5). Загалом у місті на 1 тис. мешканців припадає майже 300 м² поверхні торгових центрів та великих торгових об'єктів.

Рис. 5. Торгові центри, що функціонують у різних районах

Найближче до аналізованих нами ринків розташовуються торгові об'єкти "ВАМ". Нові торгові (торгово-розважальні) центри знаходять своє місце як у межах міста, так і поза ним. Їх локалізація пов'язана з доступністю місця та можливістю влаштування великих паркінгів для клієнтів закладу. Як ринки, так і великі торгові об'єкти розташовуються зазвичай з доброю доступністю до історичного центру Львова. На вулиці Куліша, неподалік від Краківського ринку, цьогоріч відкрито торговельно-розважальний центр "Форум. Львів", що перетягує торгівельні функції Краківського ринку на себе (рис. 6). Мережа ринкової торгівлі виразно концентрується в північній та південній частинах міста, а також у великих житлових районах радянського періоду Сихів, Рясне.

Рис. 6. Зовнішній вигляд торговельно-розважального центру "Форум. Львів"

в) *Локалізація ринків серед інших видів громадського простору міста.* Виходячи з того, що громадський простір міст традиційно ділиться на простір історичних центрів, комунікаційний, рекреаційний, нових житлових районів, а також нових торгових центрів, вважаємо простір ринків одним із його видів, який знаходиться у відповідних відносинах до інших видів, зокрема історичного центру та рекреаційного.

Майже 70% покупців, що були опитані, оцінили локалізацію ринків у просторі Львова як добру, і лише 5% — як погану або дуже погану. Позитивні оцінки локалізації викликані насамперед корисним розташуванням відносно мережі комунікацій. Анкетовані твердять, що немає жодних проблем із поїздом до ринків з кожної частини міста. Звертали увагу на інфраструктуру громадського транспорту — зупинки й перетини різних ліній громадського сполучення. Для багатьох клієнтів ринки добре розташовані тому, що є місцем "пересадки" на шляху з роботи. Добре сполучення міської комунікації та близькість до центру міста сприяють збільшенню кількості клієнтів на ринках "Добробут", Краківський та на пл. Соборній.

На показники оцінки розміщення окремих ринків у місті мають вплив ремонти доріг, що відбуваються в місті, ускладнюючи доїзд власним і громадським транспортом. Продавці звернули увагу й на інший аспект розміщення ринків, що пов'язаний із розміщенням торгового простору в місті, зокрема, розташування ринку в оточенні магазинів (Привокзальний, Галицький). Разом із тим більша половина опитаних визнала, що діяльність магазинів, розташованих на перших поверхах навколо ринків, не має впливу на торгівлю на ринку. Навпаки, існує думка, що саме ринок позитивно впливає на навколишні послуги і «постачає»

клієнтів для цих магазинів та об'єктів послуг. Пропозиції й послуги ринку визнані позитивними у впливі на його оточення. На думку автора, впливи ринків і магазинів в оточенні взаємно доповнюються.

Ринки оточені простором, у якому розміщена велика кількість підприємств різних видів послуг [5–6]. У старій частині міста найбільша кількість таких послуг розташована на перших поверхах будинків близького оточення, і лише незначна кількість на вищих поверхах (як правило, при побудові нових торговельних закладів, як це зроблено поруч із Галицьким ринком). При цьому функції послуг тут розташовуються поряд із житловими.

Продавці також звернули увагу на суспільну складову в сприйнятті ринку. Вони підкреслюють факт, що оточення торговельних ринків заселяють бідніші мешканці, а серед них переважають старші особи. Забудова навколо ринку та заселення старшими мешканцями не заохочує до відвідування ринку та не підвищує ефективність його функціонування.

3. Архітектурно-планувальна організація й дизайн ринків Львова. Для детального аналізу вибрано дванадцять ринків із різних періодів та з різноманітним місцезнаходженням.

а) Величина ринків різняться в межах міста. Скажімо, ринок "Краківський" є більшим порівняно з недалеко розташованим "Добробутом", Галицьким; водночас ринки "Південний", "Шувар", "Галицьке перехрестя" — територіально у декілька разів перевершують названі. Причина прихована насамперед у віддаленості від історичного центру міста. Розташування їх у так званих "спальних" районах зумовлює більший наплив відвідувачів, приводячи до поступового їх розширення. Слід також зазначити, що територіально великі ринки — це нові об'єкти, вони не мають столітньої чи більшої історії.

б) Функціональна організація ринків. Упорядкування функціональної структури розпочалося практично в роки незалежності України. Для прикладу, ринок Привокзальний збагатився двоповерховою будівлею з великою кількістю торговельних кіосків приблизно в останні роки. З одного боку, змінилася естетика самого ринку, що, безперечно, позитивно; з другого, — ринок став втрачати свою початкову функцію, адже власники торгових точок або місць витіснили на вуличні тротуари мешканців навколишніх зі Львовом сіл, які продають свою продукцію сезонно (нерегулярно). Отже, ринок видозмінився, а на перспективу можливе передбачення повної заміни його супер- чи гіпермаркетом.

в) Архітектурно-композиційна структура й дизайн ринку. Серед елементів архітектури та дизайну слід виділити об'єкти *комунікаційної інфраструктури*, що складають пішохідні проходи між торговими рядами (пасажі). На ринках знаходиться значна кількість об'єктів малої архітектури, серед яких лавки, кошики для сміття, підставки для квітів, фонтани та інші елементи (рис. 7).

Рис. 7. Приклади використання елементів малої архітектури на ринках та в їх торгових закладах

Іншим типом є *інформаційно-рекламні* об'єкти. Розташовані вони в різних частинах ринків, але в основному при входах і на основних перетинах сполучень, а також при вході в більші торгові зали. Ринки добре освітлені перш за все вільно розташованими світильниками.

У цілому елементи дизайну можемо розділити на такі, що служать клієнтові (функціональні), а також які покращують умови й естетику середовища (фонтани, підставки з квітами тощо). Добрим є приклад приєднання до торгового боксу лавки, де клієнт може покласти сумку й упорядкувати покупки. Є приклади використання декоративної огорожі, що впорядковує рух на певних фрагментах ринку, у т.ч. і огорожі в поєднанні з лавками та квітниками навколо фонтанів. Цікавим розв'язком є столи в торгових залах, де можна перепакувати закупи, а також здійснювати продаж.

Висновки

1. Торгівля на ринках, у т.ч. у Львові, має велику традицію і бере свій початок від часу заснування міста. Збереглися ринки (місця торгівлі) з найдавніших часів, які відтворюють традицію місця.

2. Локалізація ринків проаналізована стосовно комунікаційної мережі, основних видів громадського простору міста (історичного центру, комунікаційного, простору нових житлових районів, рекреаційного), а також великих торгово-розважальних центрів і торгового простору Львова. Ринки відносно рівномірно розташовані в структурі міста, більшість в умовах щільно забудованого оточення.

3. Аналіз архітектурно-планувальних рішень 12 вибраних ринків міста вказує на різноманіття архітектурно-просторових прийомів при дотриманні певних загальних підходів і вимог. Сьогодні на структуру ринку вирішальний вплив виявляє оточення, у т.ч. і розташовані поряд супермаркети, які складають сильну конкуренцію для традиційних ринків.

4. Серед елементів дизайну найбільше виявлено столів, лавок, кошиків для сміття, підставок для квітів, обладнання для гри дітей. На думку автора, най-

більш упорядкованими на території ринків є простори біля фонтанів, які виступають, як правило, центрами комунікацій значних частин простору ринків.

Література

1. Архітектура Львова. Час і стилі XIII–XXI ст. / [Бевз М., Бірюльов Ю., Богданова Ю., Дідик В., Іваночко У., Клименюк Т., Ковальчук Х., Криворучко Ю., Лінда С., Максим'юк Т., Мих Р., Могитич Р., Оконченко І., Петришин Г., Посацький Б., Рибчинський О., Сварник І, Франків Р., Черкес Б.] ; Ін-т арх. Нац. ун-ту «Львів. політехніка», Громад. орг. «Ін-т Львова». - Львів: Центр Європи, 2008. - 720 с.
2. Габрель Т.М. Площі Львова: архітектура, функція, дизайн / Т.М. Габрель // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв : зб. наук. пр. - Харків : ХДАДМ, 2015.
3. Ковальчук Х.І. Особливості архітектури Львова наприкінці XVIII-першої половини XIX ст. / Х.І. Ковальчук. - Л. : Ліга-Прес, 2005. - 220 с.
4. Рибчинський О. Архітектура забудови ринкових площ міст та містечок Галичини кінця XVIII – початку XX ст. / О. Рибчинський // Архітектура: збірник НУ «Львівська політехніка». - Львів, 2001. - № 429. - С.174–177.
5. Dziecuchowicz J. Handel w przestrzeni welkomejskiej. Przykład Łodzi / J. Dziecuchowicz. — Łódź : WUL, 2013. 6. Rochmińska A. Atrakcyjność łódzkich centrów handlowych oraz zachowania nabywcze i przestrzenne ich klientów / A. Rochmińska. - Łódź: WUL, 2013.

Аннотація.

Исследовано архітектурно-планувальну організацію ринків Львова, їх розміщення, архітектуру і дизайн пространства: генезис їх виникнення і розвитку; стан освоєння території і архітектуру застройки ринків, їх вплив на оточуюче пространство; дизайн об'єктів і середовища, а також здійснено пошук шляхів покращення естетично-предметних характеристик «риночних» фрагментів міського пространства.

Ключевые слова: архітектурно-планувальна організація, ринки, дизайн пространства, міське пространство.